

EKKLESIA AMSTERDAM

Zondag 29 augustus 2021

LuisterLink - Ziet u mij?

Samengesteld door Joyce Rondaj

Ten geleide

Gezien worden, dat willen de meesten van ons graag. Het tonen van wie je bent en wat je hebt gedaan via social media is zeer gebruikelijk geworden. Ook wordt de strijd om gezien te worden, ook als je afwijkt van de norm, of als je slachtoffer bent geworden, in het publieke debat hard gestreden. Veel van onze sociale structuren maken dat de een wel gezien wordt, en de ander niet.

Het thema van deze podcast is: 'Ziet u mij?' En staat stil bij de vragen: wie ziet mij? Maar vooral ook: wie zie ik?

Voorlezing uit het boek *In den beginne*

Genesis 4:1-16

De mens bekende Eva, zijn vrouw,
zij werd zwanger en baarde Kaïn.

Zij sprak:

*Kaniti/ik heb een man gegrondvest, met JHWH -
toen baarde zij weer, zijn broeder Abel.*

Abel werd een herder van schapen,
Kaïn werd een dienstknecht van de akker.

Na verloop van dagen geschiedde het
dat Kaïn van de vruchten van de akker een gave bracht aan JHWH.
En ook Abel bracht, uit de eerstgeborenen van zijn schapen en hun vet.
JHWH keek naar Abel en zijn gave,
naar Kaïn en zijn gave keek hij niet.
Toen ontvlamde Kaïn
en zijn aangezicht viel.
JHWH sprak tot Kaïn:

*Waarom ben je ontvlamd,
waarom valt je aangezicht?
Doe je het goede,
hef dan je aangezicht,
doe je het niet,
dan ligt de zonde als een roofdier aan je deur -
dat weet je toch.
Hij begeert jou,
maar jij, jij moet over hem heersen.*

Kaïn sprak tot Abel, zijn broeder.
En het geschiedde, toen ze waren in het ruige veld:
Kaïn stond op tegen Abel, zijn broeder,

en doodde hem.

JHWH sprak tot Kaïn:

Waar is Abel, jouw broeder?

Hij sprak:

Ik weet het niet,
ben ik mijn broeders hoeder, ik?

Hij sprak:

Wat heb je gedaan?
De stem van het bloed van je broeder schreeuwt naar mij vanuit de akker.
En nu? Vervloekt jij, vanuit de akker
die zijn mond wijd heeft geopend
om het bloed van je broeder uit jouw hand te ontvangen.
Al dien je de akker,
hij zal je voortaan zijn kracht niet meer geven.
Dolend en dwalend ben je op aarde.

Kaïn sprak tot JHWH:

Te groot is mijn schuld om te dragen.
Zie, jij verdrijft mij vandaag van het aangezicht van de akker,
voor jouw aangezicht verberg ik mij,
dolend en dwalend ben ik op de aarde.
Het zal geschieden:
ieder die mij vindt, zal mij vermoorden.

JHWH sprak tot hem:

Voorwaar dan, wie ook maar Kaïn vermoordt,
zevenvoudig wordt het gewroken.

JHWH merkte Kaïn met een teken

opdat niet wie hem ook maar vond, hem neer zou slaan.

Kaïn trok weg van het aangezicht van JHWH
en vestigde zich in het land Nod-Dwaaloord,
ten oosten van Eden.

Overdenking 1

Bij deze eerste twee broers uit de bijbel, de zoons van Adam en Eva, is er direct een ongelijkwaardigheid zichtbaar. Eva is zeer opgetogen met de geboorte van Kaïn, en krijgt dan opnieuw een kind, 'zijn broer', die Abel heet, dat 'nietig' betekent. De tweede zoon staat bij de geboorte al in de schaduw van zijn broer.

De verontwaardiging is groot bij Kaïn als zijn offer niet wordt opgemerkt, en God alleen oog heeft voor het offer van zijn jongere broer. Hij snapt er niets van. Het gaat helemaal niet hoe het 'hoort' te gaan. Hij is toch de belangrijkste? Waarom wordt hij niet gezien?

God gaat met hem in gesprek, daagt hem uit om boven zijn woede uit te stijgen, de sterkste, de grootste te zijn. Maar de afgunst die Kaïn voelt maakt hem doof voor Gods woorden, zijn donkere blik vertroebelt zijn zicht.

Kaïn wil er geen woorden aan vuil maken, hij heeft geen zin om in gesprek te gaan met God, of zijn jongere broer. Hij gaat het even rechtzetten. Hij roept zijn broer en doodt hem zonder omhaal in het veld. Wie is er hier nu de grootste?

God richt zich weer tot Kaïn: waar is je broeder?

Hierin weerklinkt de vraag die God aan Kaïns vader, Adam, stelde, toen hij en Eva zich verstopten nadat ze van de boom hadden gegeten: 'Waar ben je?' Waar het in dat verhaal ging over de relatie tussen God en mens, gaat het hier om de relatie tussen mensen onderling. 'Waar is je broeder?'

Ben ik mijn broeders hoeder, ik? Stelt Kaïn met een wedervraag.

We raken in deze tekst aan een van de meest fundamentele vragen van het mens-zijn, namelijk hoe wij ons verhouden tot onze medemens. Wat hebben wij met anderen te maken? En vooral, wat hebben wij met de zwakte van de ander te maken? Zijn wij de hoeders van onze broeders en zusters?

Voorlezing uit Primo Levi, *Zo niet nu, wanneer dan?*

Zo niet nu, wanneer dan werd geschreven door Primo Levi, chemicus, overlevende van Auschwitz en schrijver. Dit boek uit 1982 gaat over een groep partizanen, bestaande uit aan de nazi's ontsnapte Poolse en Russische Joden, die tegen het einde van de Tweede Wereldoorlog Italië proberen te bereiken, op weg naar Israël. In deze passage ontdekt de hoofdpersoon tot zijn schrik bij zichzelf een verwantschap met Kaïn. Levi schrijft:

Mendel antwoordde dat hij niet verantwoordelijk was voor wat Leonid wel of niet deed, maar terwijl hij dat zei voelde hij iets jeuken bij zijn hart, omdat hij zich realiseerde dat de woorden die uit zijn mond kwamen de woorden waren die Kaïn had gezegd toen de Heer hem naar Abel had gevraagd. Wat dom! Was Leonid zijn broer dan? Geen broer: hij was een ongelukkige net zoals hij en alle anderen, een vondeling die op straat was opgepikt. Natuurlijk niet, Mendel was zijn bewaker niet, en hij had al helemaal niet zijn bloed vergoten. Hij had hem niet in het veld vermoord. Maar toch bleef de jeuk: misschien zit het zo, misschien is ieder van ons de Kaïn tot een zekere Abel, en doodt hem in het veld zonder het te weten, vanwege de dingen die hij hem aandoet, de dingen die hij tegen hem zegt, en de dingen die hij had moeten zeggen maar niet zei.¹

Overdenking 2

Het citaat van Primo Levi is gekleurd door zijn biografie. Als overlevende van Auschwitz voelde hij het aan zich knagen: waarom overleefde ik wel, en een ander niet? In zijn getuigenis over het kamp, zijn boek *Is dit een mens* uit 1946, beschrijft hij een gebeurtenis die hem met schaamte vervult. In deze passage beschrijft Levi hoe hij kostbaar water dat hij had ontdekt deelt met zijn vriend Alberto, maar een andere gevangene er niet van laat drinken, die hem dat zeer kwalijk nam.

Het zijn van een overlevende gaf hem het knagende gevoel dat hij misschien leefde in de plaats van een ander.

Maar Levi stelt ook de vraag: zijn wij niet allemaal een Kaïn tot een zekere Abel? Om een Kaïn te worden is 'niet zien, niet horen, niets doen' genoeg, aldus Levi.² Door net als Kaïn ontwijkend te vragen: 'Ben ik mijn broeders hoeder, ik?'

De filosoof Emmanuel Levinas schreef veel over het gelaat van de ander, waarin je een kwetsbaarheid ziet. Die kwetsbaarheid bevraagt jouw recht op het bestaan. Waarom zou ik leven, en de ander sterven? Levinas schrijft: 'Het gelaat van de ander is precair en weerloos,

¹ Primo Levi, *Opere II*, Torino: Einaudi, 1997, p. 269.

² Primo Levi, *De getuigenissen*, Amsterdam: Meulenhoff, 1999, p. 509.

en vormt in zijn weerloosheid voor mij zowel de verleiding om te doden als de roep tot vrede, de “u zult niet doden”.³

De weerloosheid van de ander zien, roept dus twee mogelijke reacties op: compassie, maar ook de verleiding om te doden, om jezelf groter en sterker te maken. De kwetsbaarheid van de ander kan een manier zijn om je weer goed te voelen over jezelf. Dan gebruik je die weerloosheid om je eigen kwetsbaarheid naar de achtergrond te drukken.

Het boek Genesis gaat steeds over relaties, hoe moeten we samenleven? Hoe moeten we verder met elkaar, ook als er veel gebeurd is, veel verstoord is? Het verhaal over Kaïn en Abel toont ons dat de mens een relationeel wezen is, waarbij er ook vaak sprake is van ongelijkwaardigheid, de sociale structuren waarin we leven dragen daar aan bij. En daarnaast wordt ons harde werken niet altijd gelijk beloond, we krijgen niet altijd hetzelfde. Hoe moeten we daarmee omgaan?

Tot slot

Ziet u mij? Ieder mens wil gezien worden, en gaat daarvoor soms te ver, kwetst daarmee een ander. Dit verhaal is zo universeel omdat we ons allemaal wel eens kunnen herkennen in Kaïn. Niet willen zien, niet willen horen. Het appel van de ander negeren. Misschien wel omdat we juist zelf zo graag gezien willen worden.

De filosoof Levinas zag juist in het gelaat van de ander iets van het transcendente terug. Dat je God kunt ontmoeten als je je eigen belang los kunt laten.

Mens waar ben je? Mens waar is je broer? Beide vragen blijken onlosmakelijk aan elkaar verbonden.

dr. Joyce Rondaj is theoloog, en publiceerde in 2021 een theologische lezing van het werk van Primo Levi: Primo Levi na God. Verhalen van een nieuwe Bijbel. Ze werkt als subsidieadviseur aan de Protestantse Theologische Universiteit en schrijft over literatuur en theologie.

³ Judith Butler, *Prearious Life: The Power of Mourning and Violence*, London: Verso, 2006, p. 134.